

DINAMIKA OBNOVE IN POKRAJINSKI RAZVOJNI POTENCIALI

UDK 711.168
COBISS 1.01 izvorni znanstveni članek
prejeto 24.10.2005

The dynamics of renewal and development potentials of the landscape

izvleček

Obnova je dinamični proces. Predhodno zastavljeno hipotezo, ki izhaja iz Norberg-Schulzove definicije entitet arhitekture prek članka dokazujem s teoretičnimi ugotovitvami na osnovi epistemologije in na praktičnem apliciranju problematike v prostoru. Preučevanje pojmov privede do spoznanj, da je pojmovanje raznoliko predvsem zaradi nepoznavanja celote. Mešanost uporabe in pregovorna skupna nedeljavnost strok implicira na zmedo pri uporabi in tudi pri sami realizaciji obnove. Urejanje dokumentacije je oteženo, saj so posamezni podatki nedostopni, težje dostopni ali pa sploh nezaznavni.

Slovenija ima s svojo razpršeno gradnjo vernakularnih objektov potencialne možnosti razvoja prostora. Razpršeni objekti kot so kašče, sušilnice in kozolci ustvarjajo obstoječ fleksibilni mrežni sistem stavbnega tkiva. Objekti niso bili zakonsko določeni, temveč izvorno izhajajo iz potreb posameznika, namena objekta in poznavanja naravne krajine (prostora). Nastali so s samoregulatorno, z zavedanjem ekonomike gradnje in preživetja. Mrežni sistem nudi programsko oplemenitenje in posledično spodbuja razvoj regije na lokalnem nivoju. Programske vsebine, začenši od specializiranih etnoloških knjižnic (ne muzejev) do vernakularnih samoniklih vasi ali njihovih delov, nudijo popestritev turistične ponudbe. Turizem v smislu raziskovalnega turizma, s prvinami kulturne raznolikosti in vpetosti v naravno krajino je zagotovilo uspeha. Seštevek obeh danosti generira unicum in tako ne vzpostavlja konkurenčnosti turistične ponudbe med pokrajinami, temveč jih povezuje. Povezanost je mogoča prav z uporabo skupne razvojne matrike in uporabo prostorske baze planoteke in grafičnih zakonskih določil.

ključne besede:

obnova, terminologija v arhitekturi, planoteka, arheosistem.

abstract

Renewal is a dynamic process. In the article I prove the stated hypothesis, which evolves from Norberg-Schulz's definition of architectural entities, with theoretical findings based on epistemology and practical application of the issue into space. Research of the subject leads to the conclusion: definitions vary, basically because of neglect for the whole. Mixing of uses and the proverbial lack of common activity of the professions imply confusion in use and correspondingly in execution of renewal. Organising documentation is hindered since particular data is inaccessible, difficult to reach or non-existent.

With its dispersed structure of vernacular buildings Slovenia has potentials for developing its space. Dispersed buildings, such as haylofts, drying facilities and hayracks, form the extant flexible network system of built tissue. These buildings were never legally predefined, but originate from user's needs, the building's function and knowledge of the natural environment (space). They emerged from self-regulation and consciousness about economic building and survival. The network system offers programmatic upgrading and consequentially stimulates regional development on the local level. Programme contents, beginning with specialised ethnological libraries (not museums) to vernacular self-emergent villages or their parts, offer diversified tourist offer. Tourism, seen as research tourism with elements of cultural diversity and ties to the natural environment, is the guarantee of success. The sum of both amenities generates a unique product, thus doesn't establish competing tourism offers amongst regions, but one that links them. Using a common development matrix and physical database - the planotecque, enables such links. In conclusion a summarised confirmation of the starting hypothesis is given, with thoughts about the present mission of the architect.

key words:

Renewal, terminology of architecture, planotecque, archaeo-system.

Arhitekt načrtuje prostore za bivanje, torej riše in nato gradi. Objekt je danost v prostoru, ki v svojem življenjskem ciklusu doživlja spremembe in na neki točki potrebuje novo kalibrirano vizijo, da se proces obnove začne. Obnova v arhitekturi torej temelji na spoznanju, da je to, kar želimo obnavljati, prešlo iz zadostnega stanja v stanje nezadostnosti. V praksi omenjeni besedi nadomešča besedna zveza standard kvalitete bivanja. Termin kvaliteta bivanja pa je v tesni povezavi z nazori posameznika, vrednotami družbe, kulturo bivanja na obravnavanem območju, kjer naj bi se obnova vršila ter ne nazadnje z danostmi okolja. Ugotovitve lahko strnem na dva pola: *genotip* posameznika določa življenje, arhitekturo in tudi obnovo ter *fenotip* okolja določa družbene norme in fizične danosti prostora. Norberg-Schulz utemeljuje tovrstno spoznanje s trditvijo, da je prostor arhitekture možno odkriti le prek spoznavanja življenja [Schulz, 1990: 12].

Izhodišče razmišljanja je fizični prostor. Z rojstvom smo postavljeni v dani prostor, ki ga je postavil človek in je vpet v zgodovinski tok dogajanja. Prva izhodiščna točka je danost in ne izbira, potrebno je sprejeti razmere in na osnovi teh rasti. Osnovni korak je identifikacija s svetom, ki nas obdaja. Za izhodišče postavljam Norberg-Schulzove entitete arhitekture: morfologija, topologija in tipologija. Delitev osnovnih likov in mas je grafična predstavitev ekonomike razmišljanja in sestavljanja. Koncepti so tako splošni, da jih je mogoče uporabiti za analizo in razlago monumentalnih, religiozних objektov kot tudi preprostih minornih (odvisno od opazovalca) elementov in sklopov vernakularne arhitekture. Vezni člen različnih arhitektur je spoznanje prvobitnih načel: osnovna matematična načela (razmerja), logika reševanja prostorskih problemov (sestavljanje) in bivanje (preživetje). Vse ostalo je družbena plast arhitekture.

Delovna hipoteza

Morfologija je genotip v razmišljanju, preprosti liki se sestavljajo in delijo; topologija umešča strukturo, ki je

kompozicijsko usklajena, v prostor in ne nazadnje ob preveritvi v prostoru in času nastane tipologija objekta. Obnova v arhitekturi je možna le s spoznanjem, da ima preprosta rešitev sposobnost preživetja in obstoja. Preprostost, jasnost in logičnost so vodilo na vseh nivojih urejanja tovrstne problematike, tako na področju zakonodaje, investicij, politike in upravljanja. Transparentnost procesov implicira večjo prilagodljivost vseh akterjev posameznega procesa obnove. Obnova ni retrogradna veja arhitektovega načrtovanja, temveč je del odraščanja arhitekta, kjer pridobi nova spoznanja, preverja teoretične kompozicijske principe in implicira nove arhitekturne elemente z ozirom na danosti okolja.

Epistemološki pogled na tematiko obnove

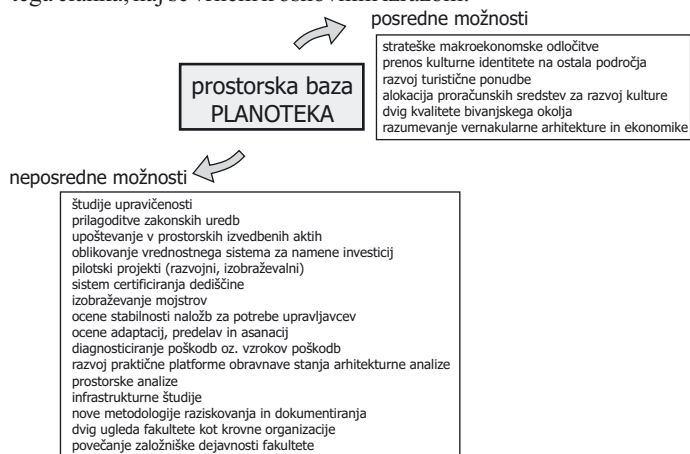
Nejasno pojmovanje pojmov, nejasne definicije, izvirajo iz neadekvatnega sodelovanja med filozofskim in tehničnim gledanjem na problematiko [Fister, 1979: 15]. Menim, da je razumevanje obnove preveč okleščeno in utesnjeno. V praksi obstajajo različna poimenovanja obnove objektov, ki izhajajo iz ekonomskih, pravnih, konservatorskih, gradbenih in arhitekturnih področij:

- upravljanje,
- vzdrževanje,
- adaptacije,
- asanacije,
- prenove,
- obnove,
- rekonstrukcije.

Preseganje okvirja objekta vpeljuje v seznam še naslednje termine:

- kontinuiteta razvoja v prostoru,
- oživitev (revitalizacija) območja,
- reurbanizacija (renovatio urbis),
- reruralizacija (renovatio ruralis - odgovor na reurbanizacijo)
- akcijski načrti obnove retrogradnih ali nevarnih območij,
- itd.

Nedvomno je področje obnove, ki presega kontekst objekta mehkejšje z vidika stroke, saj v tem primeru zajema širši prostor, več igralcev, več podatkov in večje število inhibitorjev, lobistov in ostalih dejavnikov šuma pri komunikaciji med nosilci problematike in reševalci problematike. Tovrstna tema presega okvir in namen tega članka, naj se vrnem k osnovnim izrazom.

Slika 1: Odmevnost planoteke.
An echo of spatial database.

Vsak izmed naštetih terminov *obnove objekta* pokriva svoj del radija s svojim načrtom delovanja (upravljalni načrt, načrt vzdrževanja posameznih vgrajenih elementov in sklopov, načrt adaptacije, načrt obnovitvenih del, celovita dokumentacija prenove, celovita dokumentacija rekonstrukcije). Upravljanje objekta je osnovni proces in najmanj posega v zasnovo objekta, upravljanje je mehka obnova. Osnovno vodilo upravljanja je skrb za zadoščanje vsem upravičenim potrebam objekta. V neposredni relaciji je vzdrževanje, ki je v domeni tehničnega osebja. Redno vzdrževanje objekta ne posega v konstrukcijo ali videz z vidika večjih sprememb, temveč z manjšimi popravili ali zamenjavami posameznih delov elementov (nasadila pri stavbnem pohištvu, posamezne letvice tlaka, pleskanje,...). Adaptacija se načeloma nanaša na del objekta, v glavnem na posamezne vgrajene sklope (streha, posamezne fasade objekta, stavbno pohištvo, komunikacijske površine, tehnične površine, posamezne bivalne površine). Asanacija je ozek termin, ki opredeljuje izboljšanje razmer in dvig zdravstvenega standarda. Obnova je obnovitev, ki zajema širše območje kot je etaža ali več etaž skupaj, fasade objekta, zunanje površine. Obnova in adaptacija ne posegata v konstrukcijo z namenom načrtnega spreminjanja, temveč z namenom celovitega vzdrževanja celote objekta z ozirom na obstoječo prostorsko danost in sodobno oblikovanje prostora. Pri tovrstnih procesih gre za uporabo enakih oz. sorodnih gradiv obstoječih arhitekturnih elementov, ali pa popolno diametralnost, ki ločuje staro in novo. Besedo obnova tvorita dve besedi *ob nova*, razlaga z vidika arhitekture je jasna, *ob* staro pridenem *novo*. Tesno temu sledi prenova, ki pa zajema predpono *pre-*. Izvršitev predpone *pre-* je mogoča le tedaj, ko nekaj že obstaja in to kasneje predelamo, prenovimo, posodobimo. Prenova, drugače kot obnova, izhaja od zunaj navznoter. Obnova je inertna vzpodbuda z vidika objekta, prenova pa je vzpodbuda iz okolja na objekt. V praksi se prav prenova izkaže kot bojišče za lomljenje strokovnih in manj strokovnih kopij med različnimi igralci, ki so vpleteni v tej igri. Na tem mestu je koristna **Kantova ekonomična misel**, človek oziroma človeštvo naj odraste, to pa je mogoče le, če začne uporabljati svoj lastni razum, namesto da se opira na predsodke in avtoritete. Prenova je vpeljevanje novega v staro: *pre-uči, pre-delaj* obstoječe in zasnuj *novo*. V tej luči je možno razumeti tridelnost metodologije Norberg-Schulza. Analogije na temo prenove, a z vidika bivanja in preživetja, omenja arheoantropolog Egenter. Prenovitev je torej obnova in zavestno vpeljevanje novih elementov, transformacij obstoječe

konstrukcije, uporaba novih materialov in ostalih konceptov (filozofskih, zgodovinskih, tehnoloških) oblikovanja prostora. Prenova zahteva poglobljeno študijo obstoječega stanja, interno strokovno podprto diskusijo in odprt zunanji dialog med različnimi ustanovami in interesnimi skupinami. Diskusija izpostavi štiri entitete, ki generirajo konfliktnost med strokami: zasnova, konstrukcija, material in izvedba. Prenova nudi mutacije in permutacije obstoječega stavbnega tkiva; pavšalnost in upoštevanje le posameznih vplivnih dejavnikov (finančni, časovno nepreverjeni materiali, substitucije materialov na osnovi vizualnosti) vodi do epidemije slabe obnove. Posledično do povečanja stroškov upravljanja in vzdrževanja, kar je nenazadnje korak nazaj.

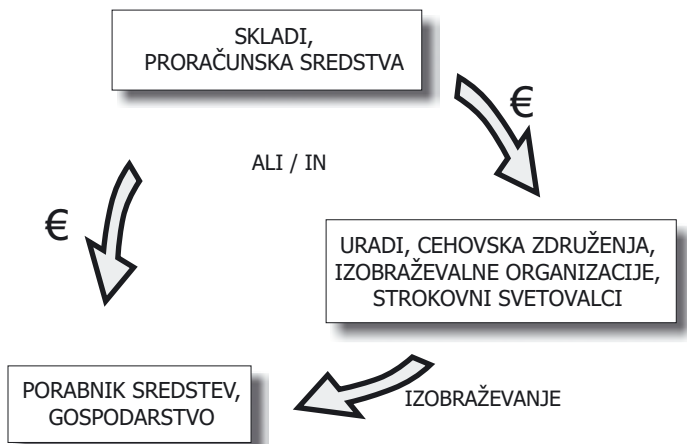
Rekonstrukcija je termin, ki opredeli postavitev objekta, sklopa objektov ali še širše, v stanje nekega določenega obdobja. Pri rekonstrukciji gre izpostaviti problematiko določitve izvornega, izvirnega, originalnega in pristnega; torej je problem rekonstrukcije prav v dogovorni določitvi stanja, ki ga rekonstrukcija želi predstaviti. 2. člen ZGO-1 v točki 7.2 opredeljuje rekonstrukcijo objekta kot spreminjanje tehničnih značilnosti obstoječega objekta. Prilaganje objekta spremenjeni namembnosti ali spremenjenim potrebam. Rekonstrukcija je izvedba del, s katerimi se bistveno ne spremeni velikost, zunanji izgled in namembnost objekta, se pa spreminjajo njegovi konstrukcijski elementi, zmogljivost in se izvedejo druge izboljšave objekta. Reševanje prostorske problematike v okvirih obnove ali prenove z vidika rekonstrukcije trči v težavo. Prenova stremi k novemu, obnova stremi k sedanjemu, rekonstrukcija pa nedvomno stremi k nekdanjemu. Prostor bivanja ne more postati muzej. Rekonstrukcija celote zajema tudi bivanje od načina priprave hrane do načina spanja, obdelovanja zemlje in upravljanja. Smiselnost rekonstrukcij je v izobraževalnem smislu kot arhitekturi s sporočilnostjo preteklosti. Edukacija, kulturna identifikacija, spoznanje preteklosti je prek rekonstrukcije predstavljiva in otipljiva (kar pri multimedijki rekonstrukciji ni mogoče).

Ne glede na različnost dojemanja omenjenih terminov jih povezuje skupna ideja, kontinuiteta razvoja in vzorcev bivanja, dejansko *fenotip*, ki je oblikovan na osnovi *genotipa*. Torišče obnove je v danem trenutku razdeljeno na tri nivoje: nivo življenjskega standarda, nivo tehnologije in nivo zakonodaje.

Arheosistem

Prilaganje obsega procese samoobnove in samoregulacije. Razumevanje autoregulacije in konjunktornosti ni povsem samoumevna teza, ob obnovi povojne Jugoslavije leta 1945 so nastajale knjige, katerih sporočilnost je bila v prekinitvi retrogradnosti (t.i. kmečke graditve) in prehodu v novodobno gradnjo doma. Kregar nagovarja bralca: napravimo si končni, popolni načrt kmečkega doma zase in za bodoče rodove [Kregar, 1943: 6]. Upošteva čas nastanka je stavek razumljiv, a z vidika današnjih dni je čutiti naivnost in vznesenost, ki sta samonikli arhitekturi tuji. V vernakularnem arheosistemu, ki je podoben ekosistemu v naravi, je vse podrejeno delovanju in funkciji. Vrednote so temeljno načelo, določajo razvoj in obstoj. Kvalitetne vrednote, izhajajoče iz potreb uporabnika in razumevanju okolja so usmerile vernakularno arhitekturo na pot evolucije. Revolucije v vernakularnosti ni. Vse je pogojeno postopnemu razvoju. Univerzalnost arhitekture je na nivoju principa, reda. Pojavnost pa je vedno unikatna, ponovljiva v svojem bistvu in ne v fizični pojavnosti. Tako kot življenje samo. Raziskovanja v vernakularni arhitekturi neprestano odkrivajo nove oblike bivališč in naprav, a vse temeljijo na načelu sestavljivosti, preprostosti sklopa, jasnosti funkcije in logičnosti uporabe. Prikaz metodologije ekonomike objekta je nedvomno osvetlil ozadje ekonomike, ki je srž vseh ključnih odločitev v vernakularni arhitekturi. Vernakularna arhitektura v sistemu nedoločenosti se naslanja na lokacijo. Nastala kulturna krajina je zlitje grajenega in naravnega okolja. Preživetje v kulturni

krajini pomeni živeti po meri možnosti, ki jih nudi okolje in znanje. Vključuje še dejavnik časa, generacija mora živeti tako, da bodo potomci lahko živeli naprej. Razumevanje cene v vernakularni arhitekturi ni enako razumevanju cene v današnjem času. Danes pomeni cena število enot denarja, ki ga potrebujem, da bom nekaj kupil. Denar služimo s svojim delom, z denarjem si kupujemo materialne dobrine, ki jih potrebujemo ali pa jih ne moremo ali pa ne znamo opraviti sami. Današnji družbi primanjkuje časa, stopnjuje se količina časa, preživetega v službi in zmanjšuje se količina prostega časa.

Slika 2: Shema razdelitve finančnih sredstev in posredovanja znanja.
Scheme of financial transfer and knowledge sharing.

Vernakularnost ni le arhitektura, temveč je način razmišljanja, upravljanja z viri (materialni, nematerialni čas) in bivanje. Danes je denar = čas. Ob nastajanju vernakularne arhitekture ob prelomu prejšnjega stoletja je bilo v družbi več časa in manj denarja. Slamnata streha je bila neprecenljiva v denarju, a popolnoma določljiva v času. Časovna količina je ostala do današnjih dni enaka, ne prizadene jo inflacija. Jurčičevo rojstno hišo (bajto) na Muljavi so leta 1994 prekrili s slamo, gradivo so čakali dve leti, navkljub zagotovljenim finančnim sredstvom. Vernakularnost je tesno povezana z gradivi, razumevanjem njihovega ciklusa in poznavanjem delovanja. Rž za streho na Muljavi je rasla dve leti, dvakrat po pol količine, vzrok ni samo v počasni rasti, temveč tudi v upravljanju z razpoložljivimi površinami (njivami). Intenzivna pridelava žita je usmerjena na pridelek zrna in na težo klasa, žito za slamnato streho pa potrebuje manjši klas in daljše steblo. Poleg fizične razlike med žitom, namenjenim prehrani oz. stehi, je razlika tudi v kvaliteti stebela. Hitro rastoče steblo ima mehkejšo strukturo, ki je manj odporna na plesni in mehanske poškodbe, kar dodatno skrajšuje življenjsko dobo slamnate strehe. Kakorkoli delimo problematiko, ugotavljamo zveznost časa. Količine, ki bodo zagotovile iskano kakovost in kvaliteto oblikovanega prostora, potrebujejo svoj čas. Tudi beton potrebuje svoj čas (lunin mesec 28 dni), da pridobi tlačno trdnost. Čas je bil dosegljiv, prosti čas ni bil namenjen zapravljanju časa, temveč učenju, zabavi, igri, a vedno edukaciji. Spomnim naj na igro otrok in treh palic. Bivajoči v prostoru razume pojem dosegljivosti. Dosegati tisto do kamor sežem, telesno, socialno, kulturno, psihološko, umsko in družbeno. Dosegljivost materiala v vernakularni arhitekturi ni presejala vplivnega območja tovrstne arhitekture. Vplivno območje posamezne vernakularne arhitekture sovпада z mejami posameznih tipov v tej arhitekturi. Bivališča, odkrita na otočju Orkney, so pokazala na vlogo moškega in ženske v matriki vernakularnosti. Moški je bival bližje vhodu, ženska ob ognjišču, preslikano v sistem odnosov ta opis pomeni, da: moški varuje in ženska skrbi. Prav enak vzorec zasledimo pri vernakularni arhitekturi. Ženska je skrbela za hišo in moški za varnost celote (pater familias). Moški je sejal, oral, sekal, vgrajeval in obdeloval

makrokozmos. Žena je imela svoj vrtiček ob hiši in malo njivo, kjer je rasla slama za streho, korenje za svinje in rože - mikrokozmos. Žena je znala bolje žeti, nežnejše roke so manj poškodovale slamo, ročnost ženskih rok je natančneje ovila snop slame in skrbno oko (izhajajoča iz materinske skrbi) je ločilo le najboljšo slamo za sleme in zatrep oz. čop. Žena je hišo bolje poznala, bivala je v njej, kuhala in kurila je v črni kuhinji, vedela je kje spušča streha. Menim, da mnogo slamatih streh ne bi obstalo brez ženske skrbnosti. A naj se vrnem k dosegljivosti. Ponuja se vprašanje: zakaj se ni razvil trg slame kot strešne kritine ali pa trg skodel? Vzrok je preprost: k lastništvu domačije je spadala priprava nadomestnih / potrošnih elementov arhitekture. Prodaja nekajletnega pridelka slame ni prišla v poštev zaradi preprostega razloga, bojzani pred nesrečo (požar, veter). Slama v kašči je bila pasivna varnost, kot dragocenosti v sefu, brez nje je bil ogrožen obstoj hiše, tako v fizičnem kot socialnem pogledu. Vernakularna arhitektura ni nastajala z arhitektom, postavljal jo je posameznik, bivajoči človek v času in v prostoru. Današnji človek je uporabnik potrošnik, čas za raziskovanje in igro bivanja ima strogo odmerjen med kopico opravkov in nalog kot član družbe / družine. Arhitekt je tisti, ki raziskuje prostor, razumeva principe, se uči standardov preteklosti, zakonov itd. Osnovno poslanstvo arhitektov je načrtovanje in oblikovanje prostora za bivanje; doba, v kateri živimo danes, pa postavlja ob bok oblikovanju in načrtovanju še svetovanje in izobraževanje. S tem ne mislim le lastnega izobraževanja arhitektov, ampak izobraževanje strank, naročnikov. Arhitekt je odvetnik prostora, oblikuje prostor za bivanje človeka in razume "pravni" sistem prostora.

Na tem mestu gre poudariti, da je arhitekt povezovalni element v matriki strokovnjakov, ki sodelujejo pri obnovi in mora kot tak prevzeti popolno odgovornost in probleme reševati tudi z veliko mero etike, spoštovanja kulture in danosti okolja. Matrika strokovnjakov je obširna, predvsem pa v danih razmerah nima jasno opredeljenih prioritete sodelujočih posameznih strokovnjakov. Privzgojeno nezaupanje med posameznimi udeleženci pri obnovi poraja dodatne ovire, ki jih je možno zaznati v časovni neodzivnosti, okleščeni podatkovni dokumentaciji in nenazadnje v finančni porabi, zaradi vzpostavitve vzporednih baz prostorskih podatkov in ostalih dokumentacij. Vzporednost podatkovnih baz je v določeni meri varovalka v primeru nesreče ali izgube. V nadaljevanju bom predstavil pogled na praktično vrednost obnove, razumevanja relacij in upravičenosti prostorskih baz podatkov.

Arhitektura in ekonomija

Razpršene povezave med predlaganimi objekti arhitekturne in prostorske baze so koristne za različne uporabnike. Ločimo cestne povezave za prevoz z motornimi vozili in poti za sprehajalce. Suha opredelitev na dve skupini skriva posamezne ciljne uporabnike, ki so strukturno močno različni: šolska mladina, etnologi, ekologi, biologi, lesarji, gradbeniki, arhitekti, geografi, gostinci, vinarji, živilci, športniki, rekreativci, starejši prebivalci, meščani, itd. Navzven nekoherentna skupina potencialnih uporabnikov ima skupne cilje in potrebe: raziskovanje, spoznavanje, učenje, sproščanje. Ekonomska prednost izbire teh objektov je utemeljena prek naslednjih ugotovitev:

- objekti že obstajajo v prostoru - ni potrebe po iskanju lokacije, študijah pozidave,
- enkratnost morfološke lokacije - atraktivnost pogledov, dominantni položaj v sklopu domačije, sončne lege, vetrovno izpostavljene lege, del obzidja,
- morfološke enote lokacij objektov so različne - nekateri objekti stojijo na kmetijskih zemljiščih, gozdnih robovih, močvirjih,
- lega objekta je bila predoločena v preteklosti na osnovi njegovega namena,
- preprosta gradnja z uporabo lokalnih materialov,
- optimiziranje že obstoječe grajene strukture - plombiranje vaškega tkiva,

- predhodna kvalitetna baza podatkov s podanimi smernicami - manj ovir med idejo in realizacijo;
- rekonstrukcije in adaptacije objektov so finančno ugodnejše kot novogradnje podobnih objektov - manj posegov strojne mehanizacije,
- načelo od splošnega (strategije) k posebnemu (realizacija).

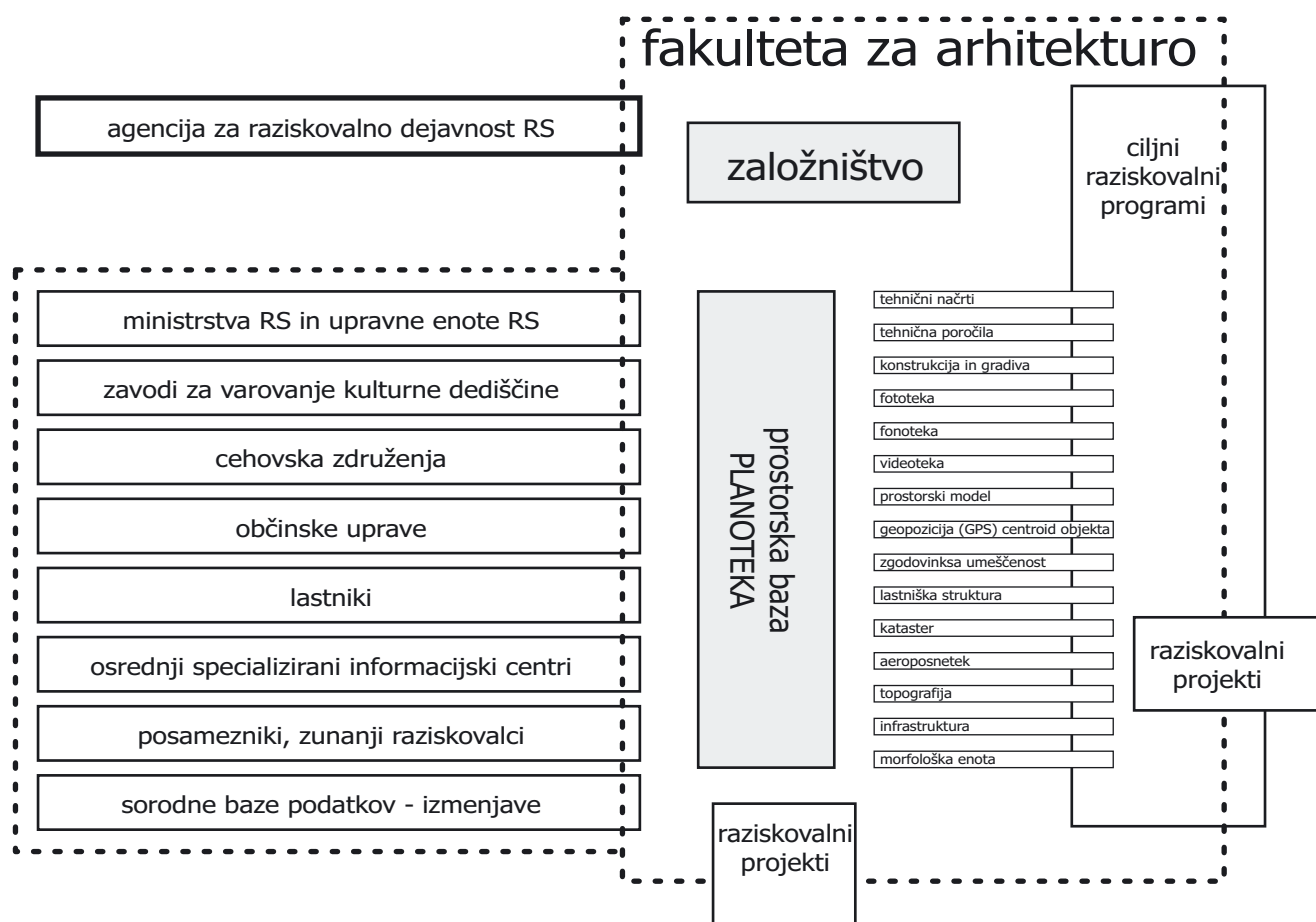
Dvomi o ekonomski upravičenosti obnove teh objektov izvirajo predvsem iz nepoznavanja problematike in ohlapnega odnosa do kulturne dediščine, ki je del unikuma slovenskega ozemlja. Vrednost kozolca kot značilnega oblikovalca pokrajine in tudi kot dela turističnega produkta je za prostor Slovenije izjemnega pomena. Arhitektura v današnjem času z nekaterimi dvojnimi moralnimi držami zapravlja zemljišča. Ekonomski pritiski in izpeljave posameznih projektov vodijo do večgeneracijske izgube zemljišč in neposrednega uničenja ambientalnosti ter identitete arhitekture. Cilji strategije turizma za obdobje 2002/2006 so jasno opredeljeni in stremijo k povečanju števila turističnih kmetij, ležišč v hotelih družinskega tipa in izpeljavi investicijskega ciklusa. Obstoječi objekti predstavljajo možnosti koriščenja v turistične namene. Zagotovo v to skupino ne spadajo vsi, a vendar jih je mogoče z ustrezno prostorsko analizo vanjo vključiti precejšen delež.

Turizem

Slovenija ima zelo ugodno poklicno in izobrazbeno sestavo tujih gostov: več kot polovica jih je višje ali visoko izobraženih. Poleg tega ima zelo dobro ohranjeno naravno dediščino in tudi bogato kulturno dediščino ter dejavno sočasno ustvarjanje na področju kulture [Lebe, 2000]. Prav zato mora biti razvoj turizma načrtovan in usmerjen, sicer se lahko pozitivni učinki kaj kmalu spremenijo v negativne [Koprivnikar, 2002: 5]. Trženje unikuma Slovenije je smernica kulturnega turizma, ki upošteva vseobsežnost

raznolikega območja kulturne dediščine. Poglavitni namen kulturne dejavnosti je povečevanje ugleda določene družbe in njenih uspehov. Posredni učinki turistične ponudbe skozi optiko kulture so vidni v dvigu ugleda posamezne lokacije, ki v času globalne konkurenčne bitke dobiva na pomembnosti. Splošni masovni turizem je hedonistično usmerjen tok ljudi, ki potujejo zaradi menjave lokacije (dom - nekam drugam). V popolnoma avtonomnih hotelskih enklavah je ponudba neodvisna od zunanjih dejavnikov. Lokacija enklave je odvisna le od geografske pozicije in imaginarne predstave do zgodovinskih dejstev Lloret de Mar (Španija), Kreta (Grčija), Sharm el Sheik (Egipt). Skupna značilnost uporabnikov teh uslug je udobnost, lagodnost uživanja, kjer je nujna konstantna ponudba vseh dobrin (bazeni, hrana, vreme).

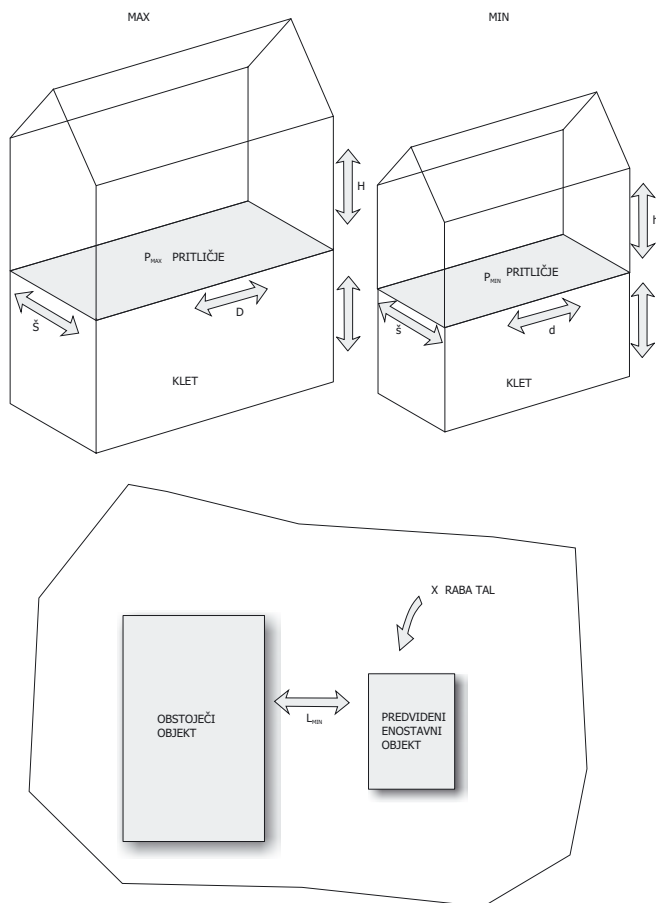
Nasprotje tem dejavnikom je kulturni turizem, kjer so možna odstopanja od idealov, a so še vedno v območju dovoljenih (dogovorjenih) standardov. Kulturni turist išče posebnosti in se zaveda neponovljivosti lokacije in z njo povezane kombinacije ostalih dejavnikov (ljudje, zgodovina, klimatski pogoji, gospodarstvo, jezik ...). Elastičnost ponudbe je del kulturnega turizma in predstavlja preslikavo človeškega zavedanja, da je vsak dan sicer drugačen od dneva, a je le-temu soroden. Odvisnost od vremenskih danosti, letine in ostalih dejavnikov, ki vplivajo na končno dožemanje kvalitete ponudbe, je del zavedanja potrošnika. Ponudba domačih produktov, ki so deklarirani kot biološko pridelani, je variabilna. Krma za pridelavo biološkega sira ne sme vključevati silaže in ostalih dodatkov ali krmil. Osnovna krma je seno, ki je bilo naravno sušeno. Neupoštevanje teh zakonitosti vodi do neustreznih končnih mlečnih izdelkov. Nedvomno predstavlja tovrsten način priprave mlečnih izdelkov večje tveganje za proizvajalca - odvisnost od klimatskih pogojev ni zagotovilo preživetja ali stalne zaposlenosti. Z ekonomskega vidika je biološka

Slika 3: Shema sistemskega delovanja fakultete in planoteka.
Scheme of faculty organization and management of spatial database.

pridelava živil preprostejša, a socialno-ekonomsko kompleksnejša. Posameznik stremi po doseganju lastne blaginje v materialni manifestaciji lastnega dela (preživetje) in socialnemu statusu v družbi (ugled, moč).

Kvalitetne turistične kmetije so dokaz, da je možno sočasno delovanje kmetijstva, turizma, varovanja identitete in razvoja (utrjevanje) ekološke osveščenosti uporabnikov. Tovrstni turizem umeščamo v etnološki turizem.

Slika 4: Grafični del zakonskega člena, ki opisuje kašče.
Graphical presentation of article describing granary.

Zaposljivost

Pogačnik ugotavlja, da bo polkmetstvo v prihodnosti ohranjalo tradicionalno agrarno krajino, hkrati priznava na paradoksalnost trditve, saj je bil prav polkmet glavni krivec za urbanizacijo podeželja in posledica je bila izguba ruralne dediščine v Sloveniji. Polkmetstvo je del sive ekonomije; z omogočanjem zaposlitve na domu, kot dopolnilne dejavnosti bi stanje omilili. Na ta način bi se ohranjala tudi pokrajina za potrebe turizma, rekreacije v naravnem okolju in varstvo pred naravnimi nesrečami. Polkmetje bi morali biti v takšnih okoljih tudi finančno subvencionirani [Pogačnik, 2000: 55]. Na tem mestu se z avtorjem ne strinjam, saj finančno podpiranje zaposlitve na domu ne nudi zagotovila uspešnosti. Poraba davkopačevalskega denarja bi bila nesmotna. Smotnejša poraba sredstev je v kombinaciji s projektnim reševanjem problematike. Praktično to pomeni, da je zaposlitev stimulirana prek dodatnih strokovnih izobraževanj na lokalnem ali regionalnem nivoju, kjer slušatelji po uspešno opravljenih izobraževanjih prejmejo certifikate usposobljenosti, ki jim omogočajo zaposlitev na domu in nudijo davčne ugodnosti. Opredelitev stremi h kvalitativni zaposlenosti

prebivalstva - kvantiteta ni razlog uspešnosti. Vzroki take organizacije zaposlitve so v preprečevanju izkoriščanja sistema; zasnovan ključ zaposlovanja stimulira in vodi do večje lastne aktivnosti posameznika. Ni potrebno poudarjati, da to, kar se Janezek nauči, to Janez zna. Davčne ugodnosti uvajajo lastne stimulacije posameznika ali pravne osebe. Te so neposredno finančne in omogočajo konkurenčno prednost pred posamezniki, ki še niso vključeni v programe certifikatov. Certifikati usposobljenosti se izdajajo po ključu licenc, doseganje točk v sistemu certifikatov je dokaj ozko ali še nič urejeno področje. Zato predlagam uvedbo točkovanja znanja prek posameznih udeležb na tečajih, ki so strokovne narave. S pripravo brošur in učnega gradiva, izhajajočega iz prostorske baze ter s sodelovanjem z lokalnimi organizacijami (KGZS območne enote, LTO) je prenos znanja možen. Izobraževalni tečaji so del obveznih seminarjev članov posameznih združenj, nanje pa so vabljeni tudi ostali prebivalci. Aktivno posredovanje informacij in znanja je koristno tudi za izobraževalne organizacije, saj pridobijo povratne informacije, ki vodijo do optimizacije celote in posameznih faz procesa. Shema prikazuje dvojnost razdeljevanja sredstev. Primarna pot je neposredna pomoč prek razpisov posameznih strukturnih skladov. Prijave za pridobitev sredstev so precej komplicirane in so tako časovno kot kadrovsko zajetne. Pridobljena sredstva so ozko odmerjena na osnovi predlaganih dejavnosti in rezultatov. Ob zaključku posameznih sklopov projektov je potrebno izdelati končna poročila o porabi sredstev. Uspešnost projektov je na ta način le deloma zagotovljena, saj celotno organizacijo in težo projekta nosi porabnik sredstev. Sekundarni način dodeljevanja pomoči je z uporabo obstoječih struktur, uradov, celovskih združenj, ki bi omogočali verodostojno posredovanje informacij in organizacijo seminarjev. Del sredstev, namenjenih financiranju predlaganih projektov, se neposredno nameni tovrstnim uradom. Sodelovanje svetovalne organizacije zagotavlja večjo uspešnost projektov.

Kulturne dejavnosti so sredstvo za preprečevanje socialne izključenosti revnih, perifernih in rizičnih slojev. Vključevanje širše populacije v procese različnih dejavnosti bo premostilo mnoge različne bregove. Primer socializacije območja s pomočjo kulturne dejavnosti je "Cite de Musique" ali "Mesto glasbe". Projekt se je odvijal v središčnem delu mesta Marseille v Franciji. Cilji projekta so bili usmerjeni v mlade priseljence, ki so delovali kot marginalni del kulture. Prek izobraževanj, usposabljanj in koncertov so jih vključili v aktivno ustvarjanje kulturne ponudbe v središču mesta. Neposredna bogatitev kulturne ponudbe je pokazala pozitivno plat v obliki ustvarjanja lastne identitete teh mladih priseljencev, ki so se identificirali in vključili v socialno mrežo mesta [Lipovšek, 2003: 13]. Razvoj kulturnega podjetništva zajema fleksibilnost, združevanje, podporo profilaciji delovne sile kot kvalificiranih specializiranih ustvarjalcev na področju varovanja, ohranjanja in razvoja kulturne dediščine.

Prepoznavnost

Prepoznavnost je nujni del tržnega modela. Predlagam naslednjo strategijo oblikovanja prepoznavnosti na trgu (branding). Kozolci, kašče in sušilnice so energetske objekti, ki delujejo na osnovi inertnih lastnosti vernakularnih sistemov. Povedano drugače, objekti so postavljeni tako, da varčno in ekonomično trošijo naravne obnovljive vire energije. Bistro razmišljanje graditelja je kozolec pripeljalo do optimalne naprave za sušenje trave. Smotrne medsebojne adaptacije naravnega in grajenega okolja so omogočile obstoj v času in funkciji. Centralizacija dejavnosti na državnem nivoju ne ustreza razvojnim tendencam. Slabosti centralizacije so:

- "slaba slišnost" - med oddajnikom in sprejemnikom se pojavi šum,
- slaba čitljivost prostora,
- neizraznost lokalnih ambientov,
- slabše infrastrukturno opremljena lokalna središča,

- stihija in neraziskani robni pogoji,
- nenadzorovana rast sivega grajenega tkiva (nedoločeni enostavnih objektov, dvostransko branje oz. razumevanje zakonov, npr. ob stanovanjskem objektu lahko postavimo garažo do 30 m² brez gradbenega dovoljenja; frčade, ki presegajo eno polje med špirovci načrtujemo kot projekt za gradbeno dovoljenje).

Pokrajinsko sodelovanje

Fleksibilnost povezovanja posameznih občin v regije je pogoj delovanja pokrajinskega sodelovanja. Fleksibilnost ni le teza, razviti se mora zaradi potreb po boljšem bivanju, uspešnejšem gospodarstvu, delitvi stroškov organizacije in utrjevanju prepoznavnosti. Sinergija je v optimizaciji upravljanja. Odprta mreža malih objektov kot so kašče, kozolci, sušilnice, je mrežno mozaični model v realnosti. Pogačnik ugotavlja, da je odprta mreža spodbuda za lokalne iniciative in sodelovanja. Vpetost torej obstaja, potrebno jo je le obnoviti, posodobiti in določiti nove standarde sodelovanja. Pokrajinsko sodelovanje je generator projektov, ki so nastali na osnovi idej lokalnih skupnosti. Skupni projekti so potrebni. Izpostaviti je potrebno dejstvo, da je število mojstrov, ki znajo obdelovati lokalna gradiva in pravilno izvajati posamezne arhitekturne sklope po načelu vernakularnosti, izredno majhno. Iskanje krovca, ki zna izvesti slamnato streho, je malodane detektivski podvig. Smiselnost sodelovanja je v:

- kadrovske pomoči - izobraževanje lokalnih izvajalcev in mojstrov,
- tematskih delavnicah - fakultete, uradi, lokalna uprava, prebivalstvo,
- skupnih evidencah - dopolnjevanje nacionalne podatkovne baze,
- kandidaturi za sredstva - skladi, EU, ministrstva, zasebniki,
- davčni politiki,
- zaposlovanju lokalne delovne sile,
- izboljšanju turistične ponudbe celotne regije,
- skupnih nastopih na turističnem trgu in tematskih sejmih.

Pokrajinsko sodelovanje je potrebno pri izdelavi strategij, ki bi oblikovale tržne zakonitosti in usmerjale lastnike enostavnih objektov, da jih ne prodajo naprej in jih s tem izločijo iz mase turistične ponudbe. Praktično sodelovanje predstavljajo specializirane knjižnice, ki so dvoživke med turistično pisarno in knjižnico. Poudarek je na nujenju informacij etnološkega značaja regije, pokrajine ali kraja, ki predstavljene le na mediju (papir, video, www), temveč so praktično predstavljene tudi biološke, pedološke, geološke značilnosti območja. Delovanje etnoloških knjižnic je ustrežnejše ob povezavi programskih vsebin s ciljnimi skupinami (obstoječa mreža centrov šolskih in obšolskih dejavnosti, lokalni muzeji, lokalne turistične organizacije).

Sklepne misli

Nedvomno predstavljam proces obnove kot dinamičen, interdisciplinaren (žal še vedno zelo premalo) in družbeno vpet proces. Obnova že obstoječega je vpeta v družbene tokove, saj objekt ali sklopi stojijo v naravi in vsakdo jih lahko ocenjuje, meri in vrednoti, kar povečuje gostoto podatkov. Kvantiteta podatkov še ne govori v prid kvaliteti.

Kvaliteto podatkov in pozitiven odziv javnosti, stroke in ostalih uporabnikov je možno doseči prek aktivne promocije prostorskih ureditvenih aktov in ostalih zakonskih določil (zakoni, pravilniki) ter tehničnih smernic. Predstavitev zakonskih določil v obliki shem in prostorskih risb [Zupančič, 2005: 146] omogoča jasno predstavitev namenov zakonodajalca in onemogoča nerazumevanje. Grafični vložki zakonov, ki urejajo prostor in objekte so nujno potrebni, tako z vidika načrtovalcev kot uporabnikov. Risba je več kot 1000 besed. Risba je berljiva v vseh jezikih. Domet tovrstnih zakonskih določil bi se odražal v večji strpnosti in razumevanju investitorjev

(razvojnikov), omogočal bi hitrejše reševanje zakonskih lukenj in kvalitetnejši razvoj regije. Arhitekt pa bi s tem postal:

- arhitekt - človek,
- arhitekt - humanist,
- arhitekt - načrtovalec,
- arhitekt - inženir,
- arhitekt - pravnik,
- arhitekt - finančnik,
- arhitekt - uradnik.

Viri in literatura

- Black, P., 2000: Management. Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Claessens, F., Duin, V. L., 2004: The European city. Architectural Interventions and transformations. EAAE, DUP Science, Delft, Netherland.
- Egenter, N., 2004: Vernacular Architecture Where do the Symbolic Meanings Come From?, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana. V: AR2004/1: 6-15.
- Egenter, N., 1994: Semantic and sybolic architecture. Structura Mundi, Lausanne.
- Fister, P., 1979: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. FAGG, Ljubljana, Slovenija.
- Koprivnikar, Š. M., 2002: Turistična politika in analiza slovenskega turizma v obdobju 19952001. Delovni zvezek 1, Urad za makroekonomske analize in raziskave RS, Ljubljana.
- Kovač, B., 2002: Strategija slovenskega turizma. Vlada RS, Ministrstvo za gospodarstvo, Ljubljana.
- Kregar, R., 1943: Nasveti za gradnjo kmečkih domov. ESZDN, Ministrstvo za kmetijstvo, Ljubljana.
- Lebe, S. S., 2000: Trženje slovenske kulturne ponudbe v Evropi. Ljubljana. V: Evrobilten, št.: 20.
- Lipovšek, B., 2003: Kultura kot razvojni dejavnik države in regij. Delovni zvezek 4, Urad za makroekonomske analize in raziskave RS, Ljubljana.
- Norberg-Schulz, C., 1990: Stanovanje; Stanište, urbani prostor, kuća. Građevinska knjiga, Beograd.
- Pogačnik, A., 2000: Urejanje prostora za tretje tisočletje. Študentska založba, Ljubljana, Slovenija.
- UMAR., 2004: Strategija razvoja Slovenije. Vlada RS, Ljubljana.
- Uradni list, 2003 ZGO-1, Zakon o graditvi objektov. Ljubljana.
- Zupančič, D., 2005: Oblikovanje kvalitetnega bivalnega okolja z ozirom na izrabo naravnih obnovljivih virov med vernakularno in sodobno arhitekturo. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana, Slovenija.

Vir slikovnega gradiva:

- Zupančič, D., 2005: Oblikovanje kvalitetnega bivalnega okolja z ozirom na izrabo naravnih obnovljivih virov med vernakularno in sodobno arhitekturo. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana, Slovenija.